

Актуальні
питання
слов'янського
мовознавства

Випуск XIX

Одеса-2024

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

*Актуальні питання
слов'янського мовознавства*

Випуск XIX

Одеса
2024

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)

У збірнику вміщені статті зі широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

Відповідальний редактор –

О.О. Ілясов

Редакційна колегія збірника:

доктор філологічних наук, професор *В.Б. Мусій*
кандидат філологічних наук, доцент *О.М. Новак*
кандидат філологічних наук, доцент *М.А. Сокаль*
кандидат філологічних наук, доцент *О.О. Кон*
кандидат педагогічних наук, доцент *А.О. Буднік*
кандидат філологічних наук, доцент *Н.І. Кердівар*
кандидат філологічних наук, викладач *В.В. Дашкова*
викладач *Н.К. Турбарова*
викладач *О.О. Ілясов*

Рецензенти:

Н.Г. Ареф'єва – доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ю.А. Шпаляренко – кандидат педагогічних наук, старший викладач, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Друкується за ухвалою Вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», протокол № 7 від 26 грудня 2024 року

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2024

© Кафедра слов'янського мовознавства, 2024

© О.О. Ілясов, упорядник, 2024

<i>Топал Д.Ю. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Про засвоєння навички правильного письма здобувачами початкової освіти.....	91
<i>Мирзахмедова К.М. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Організація роботи над елементами лексики у початковій школі.....	95
<i>Атаман М.С., Кон О.О.</i>	
Особливості збагачення мовлення учнів початкових класів фразеологічними одиницями на основі міжпредметних зв'язків.....	98
<i>Гур'янова Д.С., Кон О.О.</i>	
Етимологічна робота на уроках української мови у початкових класах.....	106
<i>Салій Ю. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Особливості монологічного мовлення та завдання для його розвитку у здобувачів початкової освіти.....	113
<i>Саєнко О.Р., Кон О.О.</i>	
Формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів засобами лінгвістичної казки.....	119
<i>Закаляпіна С.С., Кон О.О.</i>	
Активізація словникового запасу молодших школярів під час роботи з текстами художніх творів.....	127
<i>Кон О.О.</i>	
Практичні аспекти вивчення латинської мови у закладах вищої освіти.....	135
<i>Сокаль М.А., Ілясов О.О.</i>	
Зайомство майбутніх перекладачів з невербальною складовою етикету.....	142
<i>Ілясов А.А., Кон О.О.</i>	
Ігри з лінгвістичним компонентом як засіб розвитку мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з риторики.....	149
<i>Дашкова В.В.</i>	
Зоосемічні фразеологічні одиниці як аспект вивчення лексики української мови іноземними студентами.....	157
НАШІ АВТОРИ.....	166

ОСОБЛИВОСТІ ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ НА ОСНОВІ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У статті розглянуто питання вивчення фразеології на міжпредметній основі. Автори підкреслюють, що використання міжпредметних зв'язків під час вивчення української мови, зокрема фразеології, відкриває широкі можливості для інтеграції знань із різних сфер, розвитку мислення, ерудиції та мовної культури учнів.

Ключові слова: початкове навчання, фразеологія, міжпредметні зв'язки.

Одним із ключових завдань, яке постає перед вчителями початкової школи в умовах національного відродження, є активне збагачення словникового запасу та фразеологічної культури молодших школярів. Сучасна лінгводидактика стикається із завданням пошуку шляхів і засобів, що сприятимуть підвищенню якості вивчення фразеології у початковій школі. Одним із таких ефективних методів є використання міжпредметних зв'язків, адже складні освітні завдання неможливо успішно вирішувати у вузьких межах одного навчального предмета. Міжпредметна інтеграція не лише відповідає сучасним вимогам до засвоєння державної мови, а й враховує особливості розвитку мислення і мовлення школярів.

У навчальних програмах для початкової школи в умовах НУШ вже закріплено спеціальний розділ «Міжпредметні зв'язки», який спрямовує вчителів на інтеграцію навчальних тем із суміжними знаннями з інших дисциплін. Цей підхід має ґрунтовні історичні корені. Ще Я. А. Коменський у своїй дидактичній концепції закликав викладати взаємопов'язані

знання у відповідному контексті, що також підтримували видатні педагогі-методисти, такі як К. Д. Ушинський, О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко.

Попри існуючі здобутки педагогічної науки, питання вивчення фразеології на міжпредметній основі залишається малодослідженим. Аналіз сучасного стану навчання фразеології у початковій школі свідчить, що міжпредметні зв'язки або майже не використовуються, або застосовуються спорадично. Водночас зростає потреба в розвитку української мови в умовах недостатньої обізнаності учнів із фразеологією та її функціональними можливостями. Тому наша тема і є актуальною.

Фразеологічна одиниця (фразеологізм) у сучасній українській літературній мові визначається як лексико-граматична єдність двох або більше компонентів, які, будучи граматично організованими за моделлю словосполучення чи речення, мають цілісне значення та відтворюються у мові автоматично, згідно з традицією. Це визначення базується на концепціях, представлених у працях провідних мовознавців, таких як І. К. Білодід та інших [4].

Заслуговує на увагу також визначення, яке наведено у першому академічному фразеологічному словнику української мови, автори якого визначають фразеологізм як «мовну одиницю, що виражає специфічне фразеологічне значення, створюване здебільшого внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення, граматичні категорії і має постійний, відтворюваний за традицією склад компонентів, які втратили лексичну самостійність, а також є членом речення» [5, с.4].

Отже, фразеологізми вирізняються за кількома диференційними ознаками:

- семантична цілісність (нерозкладність);
- метафоричність;
- відтворюваність у мовленні;
- неперекладність на інші мови.

Збільшення фразеологічного запасу учнів є одним із важливих напрямків удосконалення усного та писемного мовлення школярів. Пізнання етнокультурознавчого змісту фразеологічних одиниць не лише сприяє збагаченню активного словника учнів, але й допомагає розширити їхній духовний світ, сприяючи формуванню високоосвічених громадян із глибоким розумінням національних цінностей.

Державна національна програма розвитку освіти підкреслює важливість етнізації процесу навчання мови, що передбачає усвідомлення учнями національної специфіки мовних явищ. Лексико-фразеологічна система української мови відображає унікальні аспекти світосприйняття українців, їх багатогранну історію, матеріальну і духовну культуру. Таким чином, етнокультурознавчий підхід сприяє вирішенню проблеми національної ідентичності та комунікативних навичок учнів.

Історичні дослідження фразеології свідчать, що ці мовні одиниці зберігають в собі «пам'ять» про культурні, соціальні та історичні явища. Фразеологізми накопичують досвід поколінь, відтворюють стереотипи, традиції, міфологеми, які стають носіями національного менталітету. Таким чином, без розгляду культурного компонента фразеологічних одиниць неможливо повноцінно досягнути «дух народу».

Етнокультурознавча семантика фразеологізмів охоплює різноманітні аспекти національного життя:

1. Історія та побут: відображення побуту давніх українців, їх ремесел, обрядів, фольклорних мотивів.
2. Природне середовище: специфічні риси рослинного і тваринного світу, географічні особливості.
3. Морально-етичні норми: традиції родинних стосунків, соціальних відносин.

Фразеологічна скарбниця української мови містить багатий пласт виразів, які пов'язані з ключовими історичними подіями:

- Період турецько-татарських навал породив вирази на зразок: «непрошений гість гірше татарина», «мов на турка йде».

- Козацька доба залишила величезну спадщину: «вільний козак», «до булави треба голови», «козацькому роду нема переводу».

- Визвольна боротьба XVII століття відобразилась у фразеологізмах: «пропав, як швед під Полтавою», «не пив полтавської води».

- Революційні часи XX століття збагатили мову виразами: «здобули волю – відшукали долю», «у вагоні Директорія – під вагоном територія».

Сумні сторінки історії також залишили свій слід у мові, зокрема фразеологізми, пов'язані з карним правом і покараннями: «забивати в кайдани», «класти голову на плаху».

Професійна діяльність стала джерелом формування багатьох фразеологізмів. Вони передають досвід, традиції та специфіку праці різних соціальних груп:

1. Сільське господарство: «орати перелogi», «прокладати першу борозну».

2. Ковальське ремесло: «між молотом і ковадлом», «зімкнулися кліщі».

3. Ткацтво: «де тонко, там і рветься», «нам'яти ворсу».

4. Гончарство: «лудити очі», «не святі горшки ліплять».

5. Рибальство і мисливство: «на ловця і звір біжить», «стріляний птах».

Окрім історичних і професійних аспектів, фразеологізми формуються на основі:

- Фольклору: казки, народні пісні, анекдоти.

- Літератури: твори класиків української літератури.

- Релігії: біблійні вирази.

Фразеологізми є унікальним дидактичним матеріалом, який здатен не лише покращити мовлення учнів, але й виховувати їх культурно-

історичну свідомість. У сучасних умовах важливо використовувати фразеологізми етнокультурознавчого змісту для:

- Розвитку комунікативних навичок.
- Формування патріотизму та національної ідентичності.
- Поглиблення знань про історичні та соціальні аспекти української культури.

На жаль, багато фразеологізмів із соціально-історичним і професійно-виробничим змістом залишаються поза увагою шкільної програми. Вони рідко використовуються як навчальний матеріал, що звужує можливості збагачення мовлення учнів.

Для учнів початкових класів важливо не лише засвоювати фразеологічні одиниці, але й розуміти їх походження та культурно-історичний контекст. Залучення історико-культурного коментаря до навчального процесу сприяє:

1. Формуванню національної ідентичності.
2. Поглибленню знань про історію та культуру.
3. Розвитку мовленнєвих компетентностей.

Міжпредметні зв'язки у навчанні є важливим дидактичним засобом, який дозволяє формувати в учнів цілісне сприйняття світу, розвивати їх мислення та покращувати якість засвоєння знань. Цей підхід активно досліджувався багатьма педагогами і методистами, які підкреслювали його значення для сучасної освіти.

Міжпредметні зв'язки забезпечують інтеграцію знань, що відповідає сучасним вимогам науки, яка все більше акцентує увагу на комплексному вивченні таких питань, як «людина і природа», «мова і мислення».

Використання міжпредметних зв'язків під час вивчення української мови, зокрема фразеології, відкриває широкі можливості для інтеграції знань із різних сфер, розвитку мислення, ерудиції та мовної культури учнів. Фразеологія, завдяки своїй стійкості, образності та культурній

насиченості, знаходить застосування не лише у мовознавстві, а й у гуманітарних і природничих дисциплінах.

Міжпредметні зв'язки дають можливість:

- використовувати фразеологізми як приклади термінологічних понять в інших науках;
- забезпечувати глибше розуміння мовних явищ через їх зв'язок із культурою, історією, наукою;
- розширювати кругозір учнів, формувати їхнє критичне мислення та культурну обізнаність.

Фразеологічні одиниці можуть слугувати не лише зразками стилістично багатих виразів, а й основою для пояснення термінів, наукових понять у таких дисциплінах, як географія, математика:

- Математика: «для круглого числа», «зводити до нуля», «ставити знак рівності».

- Географія: «на різних полюсах», «на паралелях і меридіанах».

Такі зв'язки дозволяють інтегрувати знання з різних дисциплін, що сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Для реалізації міжпредметних зв'язків учитель початкових класів може використовувати різні підходи:

1. Словнички ідіоматичних термінів: учні укладають невеликі словники фразеологізмів, пов'язаних із певною наукою.
2. Вправи на основі текстів: робота з текстами, які містять термінологічні або культурно значущі фразеологізми.
3. Коментарі до походження фразеологізмів: розкриття історичного, культурного чи наукового контексту.
4. Інтегровані уроки: спільне використання матеріалів із різних предметів, що сприяє формуванню цілісного світогляду.

Також можна констатувати, що учитель відіграє ключову роль у формуванні міжпредметних зв'язків. Він має:

- добирати матеріал із суміжних дисциплін;
- пояснювати учням походження фразеологізмів, пов'язаних із термінами;
- створювати цікаві вправи для активізації пізнавальної діяльності;
- використовувати міжпредметні зв'язки для підвищення мотивації до навчання.

Таким чином, фразеологізми є важливим інструментом збагачення мовлення, культурного і духовного виховання молодого покоління. Їх аналіз і використання в навчальному процесі мають стати важливою складовою шкільної програми.

Ще можна казати, підводячи підсумки нашої теоретичної частини, що міжпредметні зв'язки є органічною частиною навчального процесу, що сприяє систематичному засвоєнню знань і формуванню мовленнєвої культури школярів. Їх ефективне використання в процесі навчання української мови є важливим кроком до підвищення рівня освіти.

Міжпредметні зв'язки є невичерпним джерелом інтеграції знань, розвитку пізнавальних здібностей і мовленнєвої культури учнів. Вони дозволяють не лише поглиблювати знання з української мови, а й роблять навчання цікавим, різноманітним і ефективним. Використання фразеологізмів у контексті інших предметів розкриває багатство мови, демонструє її зв'язок із культурою, наукою та суспільством.

Список використаних джерел

1. Бишляга О. Словникова робота - важлива складова розвитку мовлення молоді. *Українська мова і література в школах України* : щомісяч. наук.-метод. та літ.-мистец. журнал. 2017. № 1. С. 32-37.
2. Ляхова Т., Білошапка І. Фразеологічний матеріал у початковій школі. *Початкова школа*. № 4. 1997. С. 28-31.

3. Роєнко Л.М. Вивчення фразеологізмів у початкових класах. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/5/visnuk_19.pdf
4. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 438, [1] с.
5. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1993. Кн. 1 . 528 с.

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

Науково-методичне видання

**Актуальні питання
слов'янського мовознавства**

Випуск XIX

*Здано до набору 31.11.2024. Підписано до друку 15.12.2024
Папір офісний. Гарнітура «Таймс». Ум. друк. арк. 4,94.
Обл.-вид. арк. 4,56. Тираж 300 прим.*

Актуальні питання слов'янського мовознавства / відп. ред. О.О. Ілясов. Вип. XIX. Одеса : Homeless Publishing, 2024. 169 с.

У збірнику вміщені статті з широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)